

**Петра Новак (Словенија)**

**ФУНКЦИИТЕ НА ФОЛКЛОРОТ ВО ЛЕГЕНДИТЕ  
(ПРИКАЗНИ СО ХРИСТИЈАНСКА СОДРЖИНА)**

*Апстракт:* Текстот се однесува на функциите на фолклорот што се забележливи во словенечките приказни со христијанска содржина. Анализата се однесува на збирката од 155 словенечки легенди за св. Петар, собрани на територијата на етничка Словенија. Во собраниот материјал можат да се најдат сите четири основни функции на фолклорот според Баском (W. Bascom). Нагласена е едукативната/педагошката функција иако таа се преплетува со другите функции, особено со функцијата на одржување на потчинувањето кон прифатените обрасци на однесување. Исто така, се покажуваат и функцијата на легализација, функцијата на потврдување на културата и функцијата на оправдување на обредите и институциите на културата со оглед на тоа што тие подразбираат модели на однесување што се прифатени или се пожелни во словенечката култура.

*Клучни зборови:* словенечки легенди, усно народно творештво, функции на фолклорот, едукативна/педагошка функција, култура.

**Вовед**

*Со појавувањето на новите медиуми, вредноста на фолклорот се намали: тоа може да биде поради ривалството во индустријата на шоу-бизнисот, губењето на другите функции, како на пример едукативната, или пак поради недостигот на способност за да се интегрира во културните промени што се многу брзи или многу радикални... (Bascom 1965: 296–297)*

Во овој текст е покажано присуството на функциите на фолклорот пред појавувањето на новите медиуми. Присутна е интердисциплинарната врска меѓу усното народно творештво и антропологијата/етнологијата, а исто така е застапен лингвистичкиот пристап. „Јазикот е моќна димензија на идентификација и заедништво“. Бидејќи јазикот во пишана форма е „долготраен“ извор, тој е многу соодветен за истражување на културните, идеолошките, политичките, вредносните, митолошките... сегменти на одделно општество или период (Smith 1991). Темата на ова истражување се запишаните словенечки легенди, легендите како жанр на усното народно творештво, како рефлексивна на состојбата во рамките на словенечкото општество или

култура и како субјект на интерпретација на социолингвистичката парадигма. Лингвистиката има потенцијално големо значење за истражувањето на културата (Goodenough 2002: 429).

### Литература и материјал

Истражувањето се базира на анализа и интерпретација на 155 словенечки легенди<sup>1</sup> во кои еден од карактерите е апостол Петар<sup>2</sup>. Материјалот веќе е запишан или отпечатен или пак е зачуван во ракопис во збирката на Институтот за словенечка етнографија, во различни весници, списанија и зборници или монографии. Значаен дел од собраниот материјал претставува литературата од збирката „Гласови“, која вклучува приказни од пошироката словенечка територија. Легендите биле снимени или запишани помеѓу средината на 19 и почетокот на 20 век на целата етничка територија на Словенија (исто така и во соседните земји), но со различна концентрација на појавување во одредени предели.

### Функциите на фолклорот според В. Баском (W. Bascom)

Основната функција на усното народно творештво е одржување на културната стабилност, и функцијата на фолкорот во рамките на општеството се однесува на зачувувањето на потчинувањето на прифатените културни норми.

Вилијам Р. Баском (William R. Bascom) дефинирал четири функции на фолклорот: фолклорот ги открива човековите фрустрации и служи за бегство во фантазијата од различните форми на репресија на општеството; фолклорот ја легализира и ја потврдува културата, ги оправдува нејзините обреди и институции; фолклорот игра важна улога во едукацијата; фолклорот ја поддржува потчинетоста на прифатените

<sup>1</sup> Легенда е приказна за животот на свети луѓе, пророци, маченици и светци преземени од религиската традиција. Легендите обично се поврзани со еврејската или христијанската традиција, но можат да бидат поврзани и со муслиманската, хиндуистичката или будистичката религиска традиција. Во центарот на легендата најчесто е приказна за некаков магиски настан што ја докажува светоста на личноста (во христијанскиот свет Исус Христос, неговата мајка или други светци) и истовремено подразбира славење на добрите дела и казнување на грешниците. Легендите потекнуваат од светите книги од различни религии, биографии на светци или апокрифна литература што не е канонски призната (Encyclopaedia of Slovenia 1987: 117, Stanonik 1999: 279).

<sup>2</sup> Различни извори (Šmitek, Kuret) потврдуваат дека легендите, приказните со христијанска содржина се само трансформација на веќе познати мотиви. Култот на св. Петар е директно поврзан со божественоста, чие почитување, пак, е тесно поврзано и испреплетено со култот кон Сонцето (Kuret 1998: 496).

обрасци на однесување. Слична, па дури и поеднаква функција може да се најде и во различните фолкорни жанрови. Исто така, можно е да се најдат различни функции испреплетени во само еден фолклорен тип (Bascom 1965: 279). Кога станува збор за легендите, важно е да се потенцира едукативната/педагошката функција, која е јасно изразена (исто така и од гледна точка на одредени автори што ги запишале легендите: А. Коси (A. Kosi), Ф. К. Мешко (F. K. Meško) и некои анонимни автори) и која се испреплетува со други функции; најсилно е поврзувањето меѓу едукативната/педагошката функција и функцијата за одржување на потчинетоста на прифатените обрасци на однесување.

Функцијата на бегство во фантазијата и функцијата на потврдување на културата, според мене, се имплицитно вклучени. Последново ќе биде репрезентирано со испреплетените едукативни тенденции.

### Едукативна/педагошка функција

Едукативните или дидактичките сугестии во текстот се појавуваат во различни форми, во стихови или во форма на едноставен текст (Kmecl 1996: 292). Вилијам Р. Баском исто така нагласил дека едукативното значење на различни фолклорни форми може да се најде насекаде низ светот: тие можат да се искористат за дисциплинирање на малите деца, за да се смират или да им се пеат како приспивни песни; поговорките се користат за да се изрази закана, која оној што зборува не сака отворено да ја изрази, туку со навреда и иронија сака да поттикне одредени активности на некоја личност. Во усното народно творештво можат да се најдат и морални лекции и одбрана на принципите како што се грижата и почитта за родителите. Усното народно творештво исто така се потсмева на однесувањето што вклучува мрзливост, бунтовност и арогантноста (Bascom 1965: 293–294).

Легендата е жанр во кој најчесто директно се изразуваат морални лекции и потоа се оправдуваат. Брзиот едукативен крај на легендата е нејзината главна поента, така што репрезентативната приказна е кратка без непотребни активности; според тоа легендата е кратка. Насловите и поднасловите на легендите многупати претставуваат едукативна белешка, особено насловите од времето на појавувањето на мохорјанската приказна<sup>3</sup>.

Моја претпоставка е дека собирачите на народни умотворби од тоа време (како на пример А. Коси) не сакале да заостанат зад оние чија

<sup>3</sup> Овие приказни исто така се нарекуваат и кристофшмитовски приказни (Christofschmidian tale) според името на авторот Кристоф Шмит (Christoph Schmidt, 1768–1854), кој го популаризирал споменатиот жанр во католичка Европа и на нашата територија (според Hladnik: <http://www.ijs.si/lit/mladini.html-12>)

тенденција била младите да се воспитуваат со книга. Легендите собрани во збирките од крајот на 19 век се сметале како соодветни за младите луѓе со привлечна содржина и едукативна белешка и се сметале дури и како училиштен материјал за читање. Според тоа, најмногу се истакнуваат вредностите што биле најважни за младите луѓе од тоа време. Не станувало збор за прељуба или за слични лоши активности. Веројатно една од причините е тоа што меѓу обичните луѓе таквите теми се сметале за табу-теми. Грижата за чиста околина е исто така една од темите што се појавиле во модерните времиња.

Често самиот наслов на легендата ја покажува својата едукативна цел: *Биди дарезлив и искрен* (Križnik 1888: 16); *Помогни си себеси и Господ ќе ти помогне* (Primožič 2003); *Кому да му се помогне?* (Jelinčič 2003); *Исус ги наградува добрите девојки* (Dolšek 2000: 121)...

Исто така можат да се најдат слични поднаслови: *За информирање и задоволство на словенечката младина* (Kosi 1897). Повеќето легенди од тоа време можат да се најдат во весникот *V(e)rtec* (*Градинка*) со цел на младите да им се понуди „невина и корисна забава; здрава и силна духовна храна“ (Tomšič 1871: 1).

Многу легенди се религиски и практично едукативни. Компонентите на практична едукација и религиска едукација целосно се испреплетени бидејќи, заедно со верувањето во (непогрешливиот) Господ, легендите исто така зборуваат за други (граѓански) квалитети што се потребни за пријатна коегзистенција со другите луѓе<sup>4</sup>. Според мене, дури поголем акцент е даден на другите (граѓанските) квалитети. Двата карактери (св. Петар и Исус Христос), преку кои легендата нè води кон тоа знаење, се преземени од религиозниот/христијанскиот свет, иако и двата карактери постоеле и претходно во индоевропските митови. Според митолошките објаснувања Исус е цин (ирански Gayomart, индиски Purusha, германски Ymir). Според еден дуалистички мит, св. Петар „произлегува“ од опонентот на Исус и се појавува како престапник. Според оваа дуалистичка теорија некогашното суштество од помошник на Господ полека се менува во негов слуга „пријател“, а тој пак полека станува негов ривал. Овој вид на трансформација се случува под иранско влијание (Šmitek 2004: 14–16).

Во доцниот среден век овие стари дуалистички митови се промениле и нивните пораки делумно биле искористени во легендите во кои се зборува за Исус и св. Петар.

<sup>4</sup> Чесност, лојалност (не само кон моралот на Господ), добрина, вистинитост, искреност, трпение...

И религијата (низ обичаите што таа ги вклучува)<sup>5</sup> самата по себе била добар водач во животите на „обичните“ луѓе (во собраните легенди тие се идентификувани како типични луѓе); тоа подразбира еден вид „граѓанско образование“ (образование за заедницата), без полиција, без социјални услуги или други институции што го водат животот на заедницата денеска. Така, вредностите што нам ни се репрезентираат како прифатливи во таа културна околина лесно можат да потекнуваат од *Библијата* и се неизбежни за животот во заедницата.

Потребата од едукативна религија и вера може да се види во легендите што имплицираат потреба од вербата во Бога<sup>6</sup> иако не ги разбираме делата на Господ. Добар пример е св. Петар, кој, според своето искуство, на крајот секогаш изразува силна верба во Господ:

*„Сè што ќе направиш е добро, сè што ќе направиш е мудро!“ шепотеше св. Петар додека одеше покрај Исус и во своето срце ја величаше неговата мудрост и праведност (во Dom in svet 1889: 189).*

*Во тоа време Петар засрамено ја наведна главата. „Прости ми Господе што можев да помислам дека си лош. Но јас знам и верувам дека сè што ќе направиш, го правиш како што треба“ (Meško 1930: 1–4).*

Во следниве зборови можеме да пронајдеме верско образование (исто така и човечка вредност) – искреност – и економски совет како да се направат пари: *„Оној што сака да има паричка мора да ја заработи чесно“ (Iskrač 1859: 291).* Слично на горекажаното: *„Ако сакаме другите да ни помогнат, мораме самите ние да почнеме да работиме. Во тој момент Петар сфати дека секој мора да работи за своето постоење“.*

Инструкциите за правилно однесување што им ги дава легендата на луѓето се јасни (успехот ќе се постигне доколку личноста може да се пронајде себеси во некој од карактерите, што не е тешко бидејќи имињата се изведени од генералните имиња): многу нешта може да се постигнат со трпение, внимателност и упорност; човек треба да се жртвува за сопствената среќа; лојалност кон праведноста на господовите намери; со наша и со божја помош многу нешта можат да се постигнат во животот; послушност... Во заднината на овие информации се наоѓа верувањето дека со божја помош светот конечно е балансиран и доведен

<sup>5</sup> „Во средновековните времиња законите биле нарекувани обичаи. Обичаите според кои живееле луѓето биле молкум одобрени, го воделе животот на група луѓе и ги поставувале границите за бунтовните поединци. Секогаш постоеле некои поединци што сакале да ги преминат границите одобрени од тоа општество (под влијание на христијанството). Дури и кога немало јавна власт што ќе ги казни овие поединци, општеството ги отфрлало врз база на обичаите и општествените вредности“ (според Pernoud 2003: 76–77).

<sup>6</sup> Тоа се подразбира во сите легенди.

во ред<sup>7</sup>. За да се задржи рамнотежата, секоја позитивна промена во светот има свој негативен контраст. Легендите што нè тераат да веруваме се оние во кои добрите дела се наградуваат, а лошите се казнуваат. Поларизацијата на добро и зло може да се најде не само во различни легенди туку исто така и во рамките на една легенда. Христијанската традиција во овој случај ја следи словенската традиција (која доаѓа од стариот Иран), но треба да се нагласи дека разликата меѓу добрите и злите сили и божества се појавува со христијанството (Šmitek 2004: 219).

Фолклорот покажува промена во интерпретирањето на културата како повлекување на контролирачките механизми, како на пример плановите, процедурите, правилата и инструкциите, нешто што е предизвикано од тврдењата на Гирц. Тој ја гледа културата како мрежа од различни значења, создадена од човекот, во која се фатил самиот. Поради тоа тој мисли дека значењето на животот не е во пронаоѓањето на законите, туку во пронаоѓањето на значењата на интерпретативен начин; културата треба да се разбере како контекст во кој ние можеме да ги објасниме и опишеме општествените процеси (Geertz 1974: 5–20). Во интерпретацијата на легендите можеме да го задоволиме тврдењето на Гирц дека не е важно единствено да се знае темата на текстот (како култура), туку ние исто така мораме да разбереме како тие теми осветлуваат други аспекти на општеството (Monaghan, Just 2000: 45).

### **Функција на одржување на потчинетоста кон прифатените обрасци на однесување**

Функцијата на одржување на потчинетоста кон прифатените обрасци на однесување е толку испреплетена со едукативната/педагошката функција што тие две не можат да се одвојат; нешто е прифатливо, а нешто друго не е; на тој начин луѓето треба да се воспитуваат. Дури и без напишани закони општеството/заедницата поставува сопствени правила, кои ги шири преку општествените и културните активности. Доколку легендата вели дека нешто е добро и дека Христос (многу почитувана, позитивна и морална личност) го прави тоа истото на истиот добар начин, тогаш другите луѓе треба да го имаат него како пример и да ги прават работите на истиот начин. Очигледно е дека пораките на легендите моралистички и дидактички се приспособени на размислувањето на луѓето од барокот.

<sup>7</sup> Од тој светоглед поединечните просудувања и дела секогаш се објаснети со силата на културната и општествената структура; Римтсма (Reemtsma) размислува на сличен начин кога одреден морал го разбира како одредена култура (Carrithers 2005: 439), и моралниот ефект функционира преку убедувањето на културната и општествената идеја (ибид.).

Во случајот со св. Петар, кога тој е казнет за непослушност, а награден за послушност, истото ги чека и другите карактери во легендата, па дури и читателите – доколку негостопримливата домаќинка е казнета, тогаш во реалниот живот луѓето треба да бидат гостопримливи.

Легендите за наградување на добрината ги подигнуваат нашите надежи и нашето трпение; тие исто така се поддршка или доказ дека некои луѓе успеале. *Кога Исус и св. Петар се шетале низ светот, една вечер стасале во едно село и прашале една старица дали може да пресијат кај неа. Таа немала ништо, па така послала малку слама на подот и ја покрила со чист чаршаф. Следното утро тие прашале со што сака старицата да ѝ платат. „Еее“, одговорила таа, „само со благословување на моето дело!“ Тие продолжиле понатаму. Старицата почнала да ги дипли чаршафите. Ги диплела, ги диплела целиот ден бидејќи целата куќа била полна со чаршафи (Gričnik 1995: 438).*

### Функција за легализирање, потврдување на културата

Терминот култура<sup>8</sup> и нејзините (дескриптивни) синоними не можат да се прескокнат во легендите. Африканистот Вилијам Баском во 1954 година тоа сè уште го гледаше како проблем така што, и покрај општоприфатениот концепт дека фолклорот е значаен дел од културата<sup>9</sup>, антрополозите никогаш навистина не се обидуваале да ги истражат врските меѓу фолклорот и културата, ниту ги прифатиле предностите да погледнат во културата преку фолклорот (Mencej 2005: 167). Според тоа, во текстовите исто така има рефлексивност на културата и тоа може да се види низ собраните текстови<sup>10</sup> и легенди. Повторно културата како концепт, иако на таков начин прво беше видена од страна на Тејлор, ја набљудува Каритерс (Carrithers 2005: 442)<sup>11</sup> метафорично како куќа во која ние се вселуваме кога ќе се родиме и ја напуштаме кога ќе умреме. Според Гирц културата треба да се бара во јавните симболи преку кои членовите на општеството ги информираат другите за сопствената

<sup>8</sup> Културата е еден од клучните и најчесто употребуваните концепти за оправдување на културната антропологија (Muršič 2005: белешки од предавања).

<sup>9</sup> „Народните приказни“ се повеќе од литературна експресија на луѓето; тие се нивната етнографија, која (доколку е систематизирана) дозволува поглед во нивниот начин на живот (Bascom 1965: 282).

<sup>10</sup> Благодарение на писмото и краснописот, технички речено, ние можеме да ја опишеме и анализираме содржината на јазикот, а таа вештина е над која било друга вештина во нашата културна традиција (Goodenough 2002: 429).

<sup>11</sup> Каритерс (Carrithers) додава дека оваа куќа го надминува моралот и може сè да поднесе (2005: 442).

перцепција на светот (Keesing 1981: 17). Символизмот изразен во легендите исто така може да се најде и во собраните легенди, бидејќи концептот на усно народно творештво, објективно и субјективно, е дефиниран како искуство, реалност и религија, сето тоа испреплетено меѓу себе. Секоја приказна е на некој начин поврзана со реалноста (Röhrich 1991: 3), и со социолингвистичката анализа на приказната може да се препознае реалноста на одреден временски период или реалноста на одредено место.

Легендите ни кажуваат нешто за скриените закони на недофатливиот и невидениот духовен свет, кој понекогаш може да се појави како добар или како лош, докажан преку животното искуство низ вековите. Ние можеме да ја видиме нашата рефлексивност во нив онака како што се гледаме во огледало. Може да се каже дека собраните<sup>12</sup> легенди според нивната суштина сè уште се валидна вистина за животот, и покрај нашата критичка и плитка мисла (според Röhrich 1991: 3).

Така, функцијата на легализација, потврдување на културата, оправдување на културните обреди и институции станува вистинита, а истовремено таа ни покажува кои обрасци на однесување се прифатливи, па дури и пожелни од одредена култура (во овој случај словенечката култура). Фолклорот, според тоа, треба да ја потврди, легализира културата – одредено општествено однесување е прифатено во одредена култура, а одредено однесување не е. На тој начин се создава културата и интегралниот идентитет; она што е прифатливо е позитивно, „наше“, тоа е култура во која се почитува грижливоста (а не толку многу интегритетот), послушноста, потчинетоста, искреноста, контролата, дисциплината, гостопримството, добрината, човечноста, мајчинството, христијанското семејство... Според тоа тие имаат влијание врз јавниот живот и обратно: луѓето самите ја создаваат и ја зајакнуваат културата.

Еве еден пример за пречекување гости и за едукативното потенцирање на гостопримството: *Дојдете кај нас, дојдете да преноќите... Дојдете, јас ќе ве услужам* (Dolšek 2000: 121).

*Но сиромашните луѓе исто така сакале да ги услужат патувачите и тие започнале да прават една мала промена* (Kosi 1897: 75).

Пример за помош во земјоделските обврски или како се добиваат чесни пари за завршената работа:

*Христос и Петар преноќиле кај земјоделецот и според тоа требало да помогнат во жетвата следниот ден* (Ferčnik 1873: 78).

Пример за „инструкции“ околу однесувањето за време на некои обреди, празнувања:

<sup>12</sup> Орожен (Orožen 2006: 618) не ја анализира само збирката на Коси, *Sto narodnih legend slovenski mladini poduk in v zabavo* (Сто народни легенди за информирање и задоволство на словенечката младина).

*Беше време на пости, велигденски пости. Можеше да се јаде само во единаесет часот (Gričnik 1995: 439).*

Моралната белешка на легендите обично се претставува на крајот од легендата, понекогаш експлицитно, понекогаш имплицитно. Во легендите во кои се нагласува безгрешноста на Господ не може секогаш да се најде моралната белешка. Тие не се ограничени на некоја територија, туку се појавуваат насекаде; најчесто користени морални белешки се оние што ја претставуваат напорната работа и грижливоста, послушноста и скромноста. Можат да се најдат и некои други стратегии како праведност и верба во бога. Бесот и лагата се казнуваат, едноставноста се наградува.

Пример за казнета алчност: *на почетокот тие полека земаа, но потоа почнаа да грабаат. Ги полнеа своите џебови, кошници и усти. Жените ги полнеа своите престилки, а мажите ги полнеа своите палта. И кога веќе не можеа да голтаат, нивните грла се затворија. Тоа го видоа апостолите и решија да ја казнат таквата алчност (Gričnik 1995: 440).*

Кога се зборува за значењето на работата, обично станува збор за награда, награден ентузијазам, казни за мрзливоста или, на крајот од легендата, за спојувањето на работата и мрзливоста. Ентузијазмот за работа е тесно поврзан со трудот и одлучноста.

*Еднаш Христос и св. Петар поминаа покрај двајца мажи. Едниот напорно работи и копа дупка, а другиот седи под сенка блиску до барата. Петар ги праша што прават. Првиот одговори: „Јас ја копам земјата бидејќи сакам да насадам нешто овде“. Вториот одговори: „Јас ја сушам барата бидејќи сакам тука да насадам нешто“. Св. Петар рече: „Овде во дупкава сè ќе порасне, бидејќи човекот тоа го заслужува, бидејќи тој толку многу се труди; но во барата нема ништо да порасне“. И така е дури и денеска: во земјата расте сè што ќе посееш, а во барата не расте ништо (Архив ИСН САЗУ 2005).*

*Тие го сретнале и вториот возач. И тој се беше превртел, но не останал само да лежи, туку се помачил и успеал да се крене. Бог рекол: „Нему мораме да му помогнеме затоа што тој и самиот напорно работи!“ (Gričnik 1995: 439).*

Често може да се најде казна за непослушност. Веројатно целта на оваа казна е да се величаат послушните луѓе, како и да се постигне поголемо потчинување на прифатените обрасци на однесување.

*Христос ја предупредил домаќинката да не го прави она што тој го направил. И тој си заминал со св. Петар. Жената рекла: она што може да го направи тој, можам и јас. Така таа фрлала снопови на подот и ги запалувала, но не! Не се запалија само сноповите со жито и*

плева, туку се запали и подот, целата куќа и другите градби исто така (во Slovan 1913: 291).

„Не оди бидејќи ќе те натераат!“ уште еднаш му рекол Господ. Петар не го послушал, и така тие влегле внатре. Господ направил да се појави хармоника на грбот на Петар. Пијаниците ја виделе и му рекле на Петар да засвири. Но Петар не знаел дека има хармоника на својот грб. Тој одбил да засвири, па така тие силно го натерале (Крајсар 1996: 270).

Интересно е тоа што во легендите во кои се нагласуваат алчността и скржавоста образовниот ефект е постигнат преку примерот со казната, а не обратно, преку наградување на скромноста – во поново време постојат само неколку такви легенди. Тоа го наметнува прашањето зошто скромноста секогаш се наградува со изобилство, доколку е доблест сама по себе.

Нокта Христос го слушал кафеџијата, кој разговарал со својата ќерка: „Дали виде колку многу пари имаа тие! Утре ќе станам рано. Ќе чекам на аголот...“ ... Тие стигнале до аголот. Тука ги чекал кафеџијата со големиот план. Сакал да го удри Христос, но Христос бил побрз и го удрил кафеџијата по грбот со лешникова прачка. Тој веднаш се претворил во магаре (Косјан 1993: 122).

Постојат повеќе легенди што го нагласуваат чесното свето плаќање на земјата или на небото. Плаќањето за добрите дела е позитивно, а за лошите или зловни дела плаќањето е негативно.

Христос и св. Петар оделе низ светот и дошле до едни луѓе што вршеле во плевната. Рекле дека сакаат да им помогнат. И започнале да вршат. Петар се удрил по главата со стапот и паднал. Тој рекол: „Христосе, зошто си до мене ако не можеш да ме заштитиш од удирањето?“ Христос рекол: „Јас не можам да ти помогнам ако не го вртиш стапот на вистинскиот начин, и тој те удри по главата. Така и ти требаше!“ (Gričnik 1998).

Св. Петар отишол и му рекол на Господ: „Кафеџијата сака да влезе (во рајот). А тоа не може да се случи“. Тој рекол: „Тој беше оној што продаваше вино, така. И мажите се напиваа и ги тераа своите жени и деца. Цели семејства патеа“ (Dolšek 2000: 121).

Функцијата за потврдување на културата има очигледна намера: го изразува, зајакнува и кодифицира верувањето; **го зачувува и зајакнува моралот**; го гарантира ефектот на обредите и вклучува практични правила и насоки за човечките животи (Röhrich 1991).

Собраните легенди исто така ја рефлектираат локалната материјална култура. Локалните (словенечки) селски услови често создаваат ситуации во кои се случува приказната<sup>13</sup>. Се среќаваат полињата, ливадите, шумите и другите предели што се типични за словенечкото село. Дури и секојдневните случувања, како на пример

<sup>13</sup> Ова е евидентно од цитаите што се веќе искористени во овој текст.

навиките во исхраната, работата, облекувањето итн., сите тие се под регионално влијание. Често во приказните се рефлектираат регионалните политички и историски реалности. Се среќава и економската состојба; претставен е тешкиот живот на словенечкиот земјоделец; претставени се трговијата и другите услуги, тргувањето, начините на транспорт и секојдневниот живот – навиките при исхраната, облекувањето, куќите и другите градби.

Од одделни легенди може да се види словенечката страст за градење цркви; некои од овие легенди се познати уште од предримскиот период. Барем некои од нив биле познати, па дури и напишани во претхристијанските (словенски или месни) култни градови. Овие градови биле изградени од луѓе наречени „ајди“ (Šmitek 2004: 56–57).

Во една од легендите св. Петар му се појавува на еден селанец и му кажува на кое место и на кој начин тој да изгради црква што ќе ја нарече со името Св. Петар. „Ти велам: Овде на овој рид, кој отсега се вика Кронска Гора, ќе ми изградиш капела, а подоцна и црква!“ ... На тоа место селанецот ги нашол насоките за тоа како треба да изгледа црквата, и дека таа треба да има две камбани (Gričnik 1995).

Според некои автори, ова го претставува влијанието на месната медитеранска традиција, други пак велат дека тоа е само доказ дека култот кон Сонцето сè уште бил силно застапен. Така останала навиката за градење цркви во времето на христијанството (Šmitek 2004: 57).

Нашите предци и многу други луѓе низ историјата на бременоста гледале како на процес во кој душата на мртвиот се појавува во телото на млада жена (Šmitek 2004: 103). Подоцна, поради целите на Католичката црква, ова размислување се однесувало само на светите лица<sup>14</sup>.

*Господ го зеде срцето со себе. Стигна до една куќа каде што живееја трите ќерки на еден земјоделец и рече: „Ќе го ставам ова срце во креденецот и никој нема да го допре. Ако некој го допре, така ќе се случи...“ И една од ќerkите не можеше да одолее, го проба срцето и остана трудна! (Gričnik 1995).*

## Функција на бегство во фантазијата

Имплицитно изразени фолклорни функции што би значеле бегство во фантазијата не се интерпретирани, иако е возможно приказните да бидат фикција, а не факт; В. Баском ги отфрлил различните психолошки теории што би биле евидентни во фолклорните приказни. Сепак, тој не ги отфрла механизмите што, без оглед на

<sup>14</sup> Според српската традиција (во овој случај не станува збор за католицизам) истото се случува кога девојка ќе проба малку од правта направена од мртовечка глава (Šmitek 2004: 103).

постојаната рефлексивност на фолклорните детали на некоја култура и содржината што подразбира секојдневни ситуации, го изразуваат невообичаеното, па дури и неверојатното. Фикцијата е директно видлива во сите легенди бидејќи карактерите се свети луѓе, во мојот случај Христос и св. Петар. И двајцата најчесто играат улоги што лесно би можеле да се аплицираат на обичните луѓе. Невообичаени се чудата што се случуваат и условите во легендите, кои, врз основа на АТ-класификацијата, спаѓаат под типот 800-809 „Рај“ и 810-826 „Гавол“.

Фолклорот што се разбира како фикција исто така има едукативна функција – содржи многу морални приказни и лекции; истовремено го потврдува присуството на христијанската култура на словенечката територија.

Митот за постоењето на рајот и животот по смртта нема објаснувачка природа, туку служи како гаранција и често како практичен водич за церемониите, обредите и општествената структура.

Рајската врата или влегувањето низ таа врата значи промена од овој кон оној свет; таа претставува еден вид цел – влезот им е дозволен само на оние што го заслужиле, и ние сме наговорени на тоа низ легендите класифицирани со споменатата АТ-класификација. Улогата на чувар на вратата му е доверена на св. Петар, и тој ги прифаќа душите на мртвите во рајот<sup>15</sup>.

*Наието момче земјоделец стои надвор и мирно чека. Стои пред вратата на рајот и слуша како луѓето во рајот го слават доаѓањето на богатиот човек (144).*

*И тогаш тој отиде кај Марија, која во својата рака држеше цвет. Таа го стави на вага. На едната страна на вагата беа неговите гревови, а на другата се наоѓаше цветот. И вагата се наведна на страната на гревовите (124).*

Описите на „другата страна“ се повеќе рефлексивност на народните верувања отколку што се некаква индивидуална имагинација. Врската земја – небо првпат се појавува со втемелувањето на изоморфизмот меѓу структурите на небесниот горен свет; старите Индијци верувале дека изворот на реката Ганг се наоѓа на небото и дека таму се наоѓа патот кон царството на мртвите на чело со богот Јама. Присуството на мртви луѓе на „другата страна“ веќе им било познато на Египќаните (божествениот Нил), Грците и Римјаните и денеска сè уште е карактеристично во народните традиции (Šmitek 2004: 99).

<sup>15</sup> Клучот на Петар како Орион.

## Заклучок

Ако се навратам на сумираното тврдење од В. Баском од почетокот на овој текст, можам само делумно да се согласам со него. Собраните легенди биле запишани од етнографите уште од 1850 година. Секогаш постои едукативна белешка на крајот од легендите. За жал овие лекции не им се блиски на модерните деца. Не можат да се избегнат општествените промени, кои исто така го менуваат начинот на кој растат децата. И како што Каритерс во делото „Зошто луѓето имаат култури“ (Carrithers, *Why Humans have Cultures*) вели дека сè уште има простор да ѝ се верува на антропологијата (Muršič 1994: 418), јас велам дека сè уште има простор да се верува во усното народно творештво. Постоенето на современата технологија ни овозможува да го смениме начинот со кој на децата им го претставуваме усното народно творештво. Ќе завршам со малку скептицизам, потврдата на тезата на В. Баском може да се поддржи со текст на веб-страницата на првото литературно интернет-списание: ... институцијата на авторските права во рацете на големите корпорации и нивните адвокати се појавува како чудовиште што дефинитивно ќе ја уништи човечката креативност (Muršič 2008). Иако текстот зборува за еден друг вид на човечка креативност, ме загрижува тоа што истото ќе се случи со усното народно творештво. На крајот, како што вели Рерих (Röhrich), приказните не се само литературно изразување на луѓето; тие се нивните етнографии, кои дозволуваат поглед во нивните животи.

## Извори:

Архив ИСН САЗУ, Архив на Институтот за словенечка етнологија (ИСН) ЗРЦ САЗУ

## Користена литература:

Bascom, William R., *Four Functions of Folklore. The study of Folklore*. Alan Dundes. ur. Prentice Hall, London, Sydney, Toronto, New Delhi, Tokio, 1965, стр. 279–298.

Carrithers, M., *Anthropology as a Moral Science of Possibilities*. *Current Anthropology* 46 (3), 2005, стр. 433–456.

Katekizem katoliške cerkve, Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca, 1993.

Dolšek, I., Kaku se kej narod rihta. Folklorne pripovedi od Litiје do Čateža. Ljubljana: Kmečki glas, 2000.

Dom in svet, Jezus in sv. Peter. во: Dom in svet II, št. 9, (20. sept.), 1889, стр. 189.

Encyclopaedia of Slovenia, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

Ferčnik, L., Kristus in sv. Peter prenočujeta. Besednik 1873, стр. 78.

Geertz, C., The interpretation of Cultures. New York: Basic Books, 1974.

Goodenough, Ward H., Anthropology in the 20<sup>th</sup> Century and Beyond. American Anthropologist 104 (2), 2002, стр. 423–440.

Gričnik, A., Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo. Pohorje pripoveduje. Ljubljana: Kmečki glas, 1995.

Gričnik, A., Farice. Haloške folklorne pripovedi. Ljubljana: Kmečki glas, 1998.

Hladnik, M. Mladini in preprostemu narodu v pouk in zabavo, достапно на: <http://www.ijs.si/lit/mladini.html-l2> (27.01.2011).

Iskrač, J., Zakaj ima sveti Lukež vola. Novice XVII (1859), 37 (14. september), 1859, стр. 291–292.

Jelinčič, R., Komu pomagati. Slovenske povedke 20. stoletja. Celje: Mohorjeva družba. 2003, стр.125.

Keesing, R., M., Cultural Anthropology: A Contemporary Perspective. (2. izdaja.) Forth Worth, Philadelphia, San Diego, New York, Orlando, Austin, San Antonio, Toronto, Montreal, London, Sydney, Tokyo: Harcourt Brace Jovanovic College Publishers, 1981.

Kmecl, M., Mala literarna teorija. Ljubljana: Mihelač in Nešović, 1996.

Kocjan, D., Bejži zlodej, baba gre: kraške štorije. Ljubljana: Kmečki glas, 1993.

Kosi, A., Sto narodnih legend. V Ljubljani: J. Giontini, 1897.

Krajcar, K., Kralič pa Lejpa Vida. Slovenske pravljice in povedke iz Porabja. Ljubljana: Kmečki glas, 1996.

Križnik, G., Bodimo usmiljeni in odkritosrčni. Vrtec, XVIII 1888, стр. 16.

Kuret, N., Praznično leto Slovencev. Ljubljana: Družina, 1998.

Mencej, M., Белешки од предавања на постдипломските студии, 2005.

Meško, K., Gospod in sv. Peter. Angelček (1930/1931), number 1, 1930, стр. 1–4.

Monaghan, J., Just, P., Social & Cultural Anthropology: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Muršič, R., Michael Carrithers, Why humans have cultures, explaining anthropology and social diversity. Traditiones, volume 23, 1994, стр. 416–418.

Muršič, R., Človeški svetovi kot učinki simbolne komunikacije v sferah ustnega, pisnega in elektronskega načina občevanja. Locutio: prva slovenska literarna on-line revija. XI, 42, 2008 достапно на: <http://www.locutio.si/index.php?no=42&clanek=998> (27.01.2011).

Orožen, M., Slovenske narodne legende v prozi: globinsko pomensko sporočilo in površinska jezikovna ubeseditev. V: Slovenska kratka pripovedna proza. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2006.

Pernoud, R., Nehajmo že s tem srednjim vekom. Ljubljana: Družina, 2003.

Primožič, F., Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagu. Slovenske povedke 20. stoletja. Celje: Mohorjeva družba, 2003, стр. 125.

Röhrich, L., Folktales and reality. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991.

Slovan, Kristus, sv. Peter in baba. Slovan XI (1913).

Šmitek, Z., Mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

Smith, D. Anthony, Genealogija narodov; Študije o etnonacionalizmu, zbornik, 1991, стр. 51–78.

Stanonik, M., Slovenska slovstvena folklor. Ljubljana: DZS, 1999.

Tomšič I. (ur.), Preljuba mladost! Vertec, number 1, volume I., 1, 1871.

